

سیر مطالعاتی آثار

استاد شهید مرتضی مطهری رحمۃ اللہ علیہ

منتظر شهید
استاد
مرتضیٰ
مظہر

عبداللہ

باب الف کمال
قامت السموات
والارض

• شروع بحث: نیمه قرن اول هجری

• خاستگاه بحث: قرآن کریم و روایات

مصادیق

بسترها

- عدل در توحید و ... (جهان بینی)
- عدل در نبوت و تشریع (ایدئولوژی)
- عدل در امامت و رهبری (شایستگی)
- عدل در اخلاق (آرمان انسانی)
- عدل در اجتماع (مسئولیت)

• وجود یا عدم وجود جهت در گزاره‌های ارزشی
 گزاره‌های دارای ارزش و حسن و قبح ذاتی عقلی
 گزاره‌های فاقد ارزش و حسن و قبح ذاتی عقلی

عبث: فقدان غایت عقلانی با وجود داشتن غایت نسبت به خود

• کارها از حیث غرض

حکیمانه

وجود غرض معقول

انتخاب اصلح و ارجح

در انسان

وجود غرض معقول

انتخاب احسن و اصلح

انتخاب طریق اقرب

• بستراختلاف

تحليل توحيد: چگونگی وحدانیت و رابطه > توحيد افعالی: با اصل کار بشر
توحيد صفاتی: با رفتار شر بشر

تحليل عدل: چگونگی عدل و نه وجود یا عدم وجود آن > عدل از خدا
خدا بر اساس عدل

• اختلاف دیدگاهها:

○ اشاعره

عدل عین فعل خداوند، نه عمل خداوند مطابق آن
ذاتی نبودن حسن و قبح و درک آن توسط عقل با کمک شرع
حکمت عین فعل خداوند، نه خداوند مقهور حکمت
انسان مجبور و مقهور به اراده خداوند
منابع: کتاب، سنت، اجماع (ما اهل سنت و اهل حدیثیم)
نقد معتزله > قیاس خالق به مخلوق
فقدان توحيد ذاتی و افعالی

- معتزله
 - ملاک بودن عدل و بر اساس عدل بودن فعل خداوند
 - حسن و قبح ذاتی و قابل تشخیص عقلی
 - عمل خداوند بر اساس حکمت او
 - مختار بودن انسان
 - منابع: قرآن کریم، سنت، اجماع، قیاس، رأی
 - نقد اشاعره
 - صدور ظلم از خداوند
 - صدور فعل شر از خداوند
 - صدور رفتار عبث از خداوند

- شیعه
 - عمل خداوند بر اساس عدل (به معنای خاص)
 - وجود حسن و قبح ذاتی قابل کشف با عقل بشر
 - اصل وجود حکمت الهی متفاوت با حکمت بشری
 - امر بین الامرین، پاسخ معمای جبر و اختیار
 - منابع: قرآن کریم، عقل، سنت، اجماع

□ معنا و نظرات در باب عدل

- معنای عدل
 - موزون بودن → عدم پاسخ‌گویی در جزئیات
 - مساوات → نه ممکن و نه مطلوب
 - اعطاء كل ذي حق حقه → عدل میان مخلوقی نه الهی
 - عدم امتناع از افاضه به مستحق وجود و رعایت استحقاق در افاضه وجود
- محل نزاع
 - آیا عدل و ظلم در مورد خدا به همان صورت بشری است؟
 - عدل اعتباری و ناظر به اجرائیات است یا هم‌ردیف حکمت نظری و صفتی ثبوتی و کمالی؟
 - برداشت قرآن کریم با توجه به تأکید فراوان بر عدل چیست؟

- نگاه‌ها به موضوع عدل
 - شیعه: جزء اصول مذهب و محل اختلاف جدی با اهل سنت خصوصاً اشاعره
 - اشاعره: تنزیه خداوند از باطل و شر و عدل را متأخر از عمل خدا دانستن
 - معتزله: یکسان‌سازی عدل مصطلح و میان‌بشری با عدل خالق و مخلوق
 - زرتشتی
 - آریایی‌ها ← ثنوی
 - زرتشت ← توحیدی (گات‌ها)
 - بعد زرتشت ← ثنویت (اهورا و اهریمن)
 - ماتریالیسم: بن‌بست در تحلیل عدل و شرور و رسیدن به پوچی

❑ شبهات

• وجود تبعیض در عالم

- روش پاسخ‌دهی
 - عوام اهل ایمان: ما متعبدیم و ضعیف‌العقل.
 - اهل حدیث: تعبد و سکوت
 - متکلمین و معتزله: تحقیق در کائنات
 - حکمای الهی: جهان جمیل سایه حق جمیل مطلق

- پاسخ اجمالی: تعبد بخاطر قطعیت علم و حکمت الهی

اشکال: امکان تحقق از سوی خداوند بدون نظام علی → نظام علی جزء ذات اشیاء نه خارج آن

وجود تفاوت در عالم، نه تبعیض

ذاتی بودن تفاوت و اختلاف، نه آفریده خداوند بودن آن‌ها و نشانه تبعیض

ریشه تفاوت، استعداد ذاتی گیرنده، نه تبعیض از ناحیه دهنده

آنی بودن امر خلقت عالم به همراه همه تفاوت‌ها و نه به صورت تدریجی

وجود علت‌العلل در طول علل و تأثیر علل عرضی دارای سنخیت روی آن‌ها

تفاوت‌ها ناشی از لزوم وجود مراتب مختلف در نظام هستی

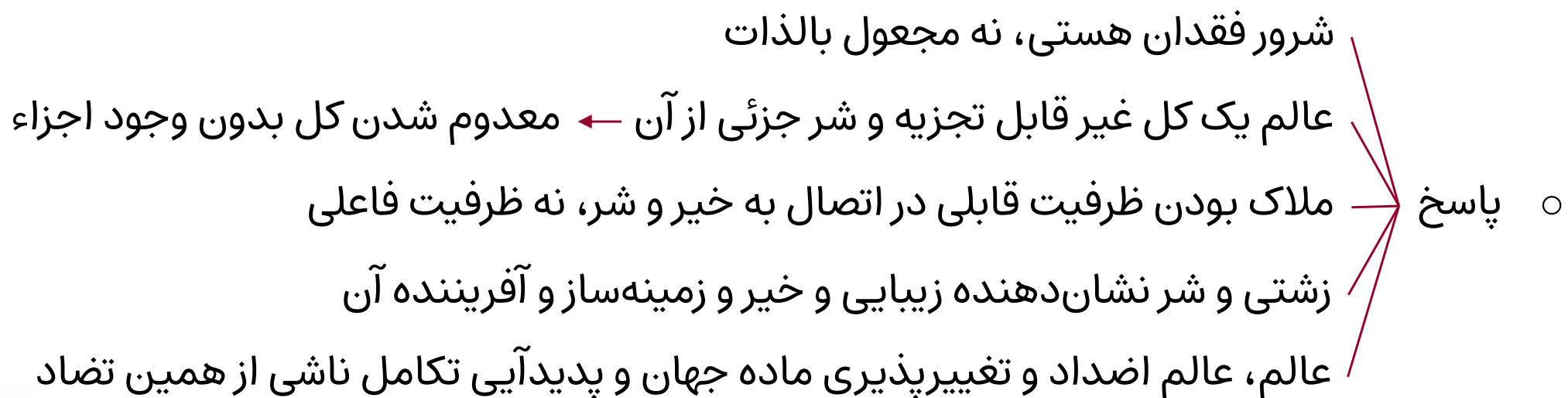
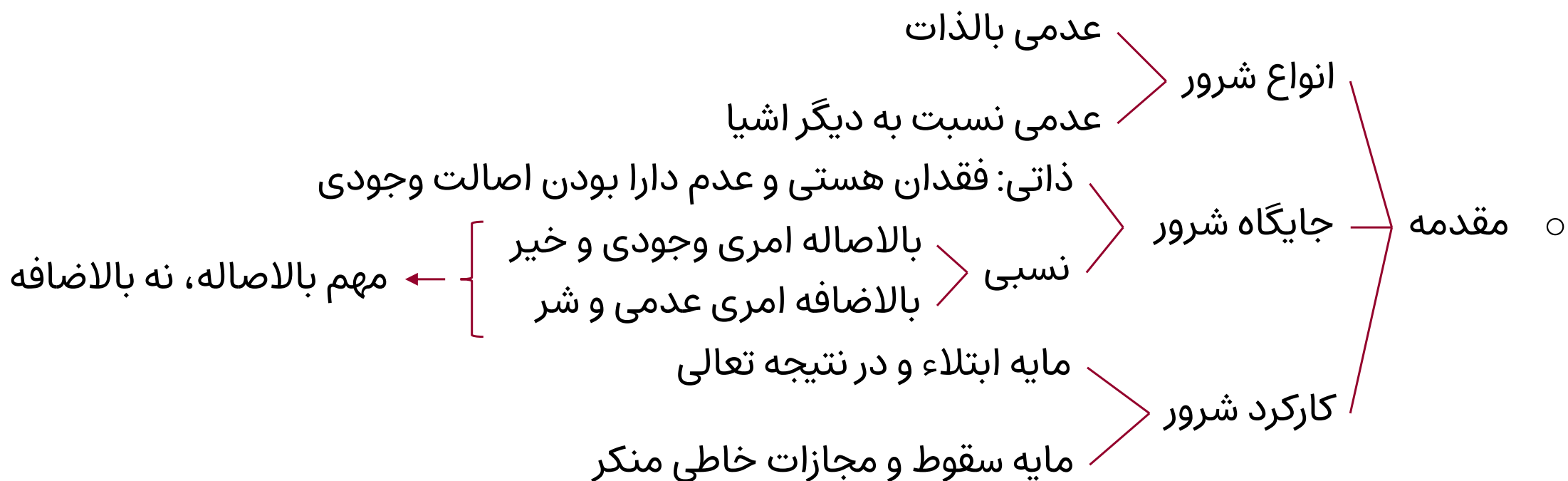
تغییرناپذیری و اعتباری نبودن قوانین هستی و سنن الهی به دلیل ناشی شدن از ذات اشیا

مشخص بودن تکلیف مباحث خارج از اراده مستقیم فرد

- پاسخ تفصیلی

• وجود شرور

- عدم تناسب مجازات اخروی با جرم دنیوی

- مقدمه: نوع نگاه به مرگ > الهی: میل به خلود و وجود پاسخ در قبال آن
مادی: میل به خلود و عدم وجود پاسخ در قبال آن

- تفاوت دو جهان > ثبات و تغییر > دنیا: تغییر
عقبی: ثبات
زندگی خالص و ناخالص > دنیا: حیات و مرگ
عقبی: حیات خالص
کشت و درو > دنیا: محل کاشت
عقبی: محل برداشت
سرنوشت اختصاصی و مشترک > دنیا: مشترک
عقبی: اختصاصی

- انواع مجازات > تنبیه و عبرت: در دنیا به همراه تشفی زیان دیده، تنبیه مجرم و عبرت سایرین
مکافات دنیوی: مجازات دنیوی ناشی از رابطه تکوینی جرم با آن
عذاب اخروی: ظهور تجسم و باطن عمل در آخرت

- پاسخ نهایی: تجسم خود عمل یعنی عین عدل و تمام عدل

• شفاعت

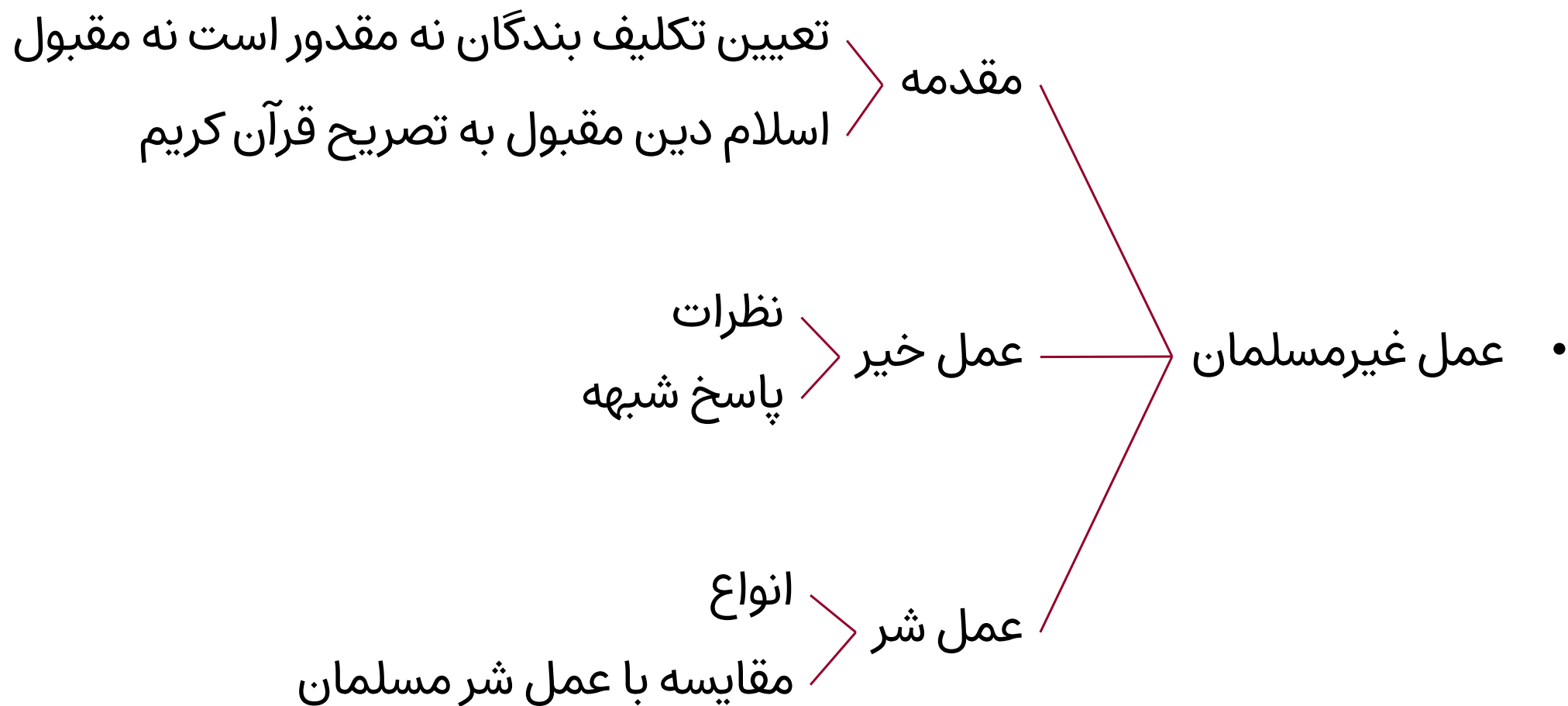
- مقدمه
 - ضد توحید عبادی
 - ضد توحید ذاتی
 - عامل تجری مایلین به گناه
 - ضد تعابیر قرآن کریم در رد شفاعت در عقبی
 - مخالف با قاعده قرآنی «وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى»
 - به معنای تأثیرپذیری و انفعال خدا در مقابل شفیع
 - نشانه تبعیض با وجود غیر قابل تغییر بودن سنت‌های الهی

ناصحیح: دستگاهی در عرض دستگاه الهی

- چیستی شفاعت
 - صحيح
 - رهبری یا عمل: هدایت‌کننده از هدایت‌شونده
 - مغفرت یا فضل: اصول سبقت رحمت بر غضب، عمومیت رحمت و ...

- پاسخ
 - عامل ایجاد خوف و رجا در حیات دنیوی
 - تنظیم مغفرت از طریق شفاعت
 - عدم قطعیت به خاطر مشروط بودن به اذن الهی
 - صدور دستور توسل به وسایل از جانب حضرت حق

○ عمل خیر

■ نظرات

- افراط <
 - دلیل عقلی > یکی بودن نسبت خدا با همه بندگان
 - دلیل نقلی < عدم نسبیت نظام حسن و قبح ذاتی
 - دلیل عقلی < دلالت قرآن کریم بر قبول عمل خیر همراه با اعتقاد به توحید و معاد و ...
- تفریط <
 - دلیل عقلی < لغویت نبوت و امامت در صورت عدم اشتراط دین و مذهب
 - دلیل نقلی < دلالت قرآن کریم بر عدم قبول دینی غیر از اسلام و ...

■ پاسخ شبهه

- مراتب تسلیم <
 - تسلیم تن
 - تسلیم عقل (با برهان و دلیل)
 - تسلیم قلب و دل (ایمان)

- ارزش ایمان <
 - فقدان ایمان به اصول چه حکمی دارد؟ عدم مجازات در صورت عدم وصول حسن فاعلی علاوه بر حسن فعلی
 - کار نیک غیرمسلم و غیرشیعه چه می شود؟ اهمیت کیفیت عمل، نه کمیت
 - کفر و انکار سبب حبط می شود؟ جحد مقابل حق موجب حبط ایمان

- جمع بندی <
 - ارزش نبوت و امامت > امکان پذیر نبودن شناخت خدا بدون شناخت اولیاء او
 - عدم وصول برنامه کامل توسط انسان بدون اولیاء
 - مأجور بودن عمل خیر غیرمسلمان معتقد به خدا و محروم از برنامه دین برخلاف مشرک جاحد

○ عمل شر

■ انواع > غیرمسلمان جاحد منکر ← معذب به علت انکار پیام واصله
غیرمسلمان قاصر مستضعف ← مرجون لأمر الله به علت نرسیدن پیام به او

■ مقایسه با عمل شر مسلمان

< ناصحیح > اگر گناه ما و غیرشیعه یکی است پس تأثیر تشیع چیست؟ →
ملاک بودن عمل و عدم تفاوت شیعه و غیرشیعه در تخطی از حق
محبت امیرالمؤمنین (ع) مانع نفوذ گناه → غیرواقعی بودن محبت بدون التزام

< صحیح: تکوینی بودن قواعد آخرت و عدم ارتباط تجسم عمل با تعلق دنیوی

